

הרב שמואל דוד

חזקה שליח עושה שליחותו

ראשי פרקים:

- א. אין חזקת שליח עושה שליחותו
- ב. חילוק בין דאורייתא לדרבנן
- ג. כמי הלכה
- ד. תרומות ומעשרות - להלכה
- ה. משגיח כשרות
- ו. סיכום

א. אין חזקת שליח עושה שליחותו

במסכת חולין (יב ע"א) איתא:

"בעא מינה רב דימי בר יוסף מרב נחמן: האומר לשלוחו צא ושחוט והלך ומצאו שחוט, מהו? אמר לו: חזקתו שחוט. האומר לשלוחו צא ותרום והלך ומצאו תרום, מאי? אמר ליה: אין חזקתי תרום מה נפשך, אי חזקה שליח עושה שליחותו אפילו תרומה נמי? ואי אין חזקה שליח עושה שליחותו, אפילו שחיטה נמי לא? אמר ליה... לעולם אין חזקה שליח עושה שליחותו..."

נראה כי מסקנת הגמרא היא שאין אומרים חזקה שליח עושה שליחותו.¹ וכן

פסק הרמב"ם (הל' תרומות פ"ד ה"ו):

"האומר לשלמו צא ותרום לי והלך לתרום ואינו יודע אם תרם ואם לא תרם, ובא ומצא כרא תרום, אין חזקתו תרום, שאין אומרים באיסורים חזקת שליח עושה שליחותו להקל, אלא להחמיר וחושש שמא אחר תרם שלא ברשות".

ב. חילוק בין דאורייתא לדרבנן

הרשב"א מסייג את מסקנת סוגייתנו על פי האמור במסכת עירובין (להלן)

וכותב:

"הא דאמר רב נחמן לעולם אין חזקה שליח עושה שליחותו, בכעין דברים הללו קאמר, כלומר בדאורייתא כגון שחיטה ותיקון טבילים לקולא. אבל

1. אמנם עיין בשיטה מקובצת על הדף שם (אות ז) ולפיו בקצת ספרים הגירסא היא חזקת שליח עושה שליחותו ומפרש: " השלוחין מוחזקים בכך, דלאחר שנתרצו בשליחותם, ודאי עושים שליחותם.

בדרבנן אפילו לקולא אמרינן חזקה שליח עושה שליחותו כגון האומר לשלוחו צא וערב לי, חזקה שליח עושה שליחותו וסומך עליו. ורב נחמן הוא דאית ליה הכין בעירובין. ובדאורייתא נמי לקולא לא אמרינן, לחומר אמרינן דאמר רבי יוחנן במסכת נזיר... וכן בגיטין

נראה כי לפי זה עלינו לאמר שחזקה זו אינה חזקה אלא ספק. ספק אי אמרינן שליח עושה שליחותו וממילא קיים ספק לגבי כל שליחות אם היא התבצעה; ממילא בדאורייתא אי אפשר להקל, ובדרבנן אפשר להקל.

ג. כמי הלכה:

אף הראשונים נחלקו בשאלה כמי לפסוק אם כרב נחמן או כרב ששת. זה לשון התוספות (עירובין לב ע"א ד"ה רב ששת שם):

"רבנו שמשון פוסק כרב ששת, דבעל הלכות גדולות פוסק דהלכה כרב נחמן בדיני וכרב ששת באיסורי (ולפי זה אמרינן תמיד חזקה שליח עושה שליחותו) ולרבנו תם נראה דהכא הלכה כרב נחמן (והביא מספר ראיות): "ואומר ר"י דמכל זה אין ראיה, דרב ששת נמי לית ליה חזקה שליח עושה שליחותו אלא במקום שאם לא יעשה שליחותו יבוא המשלח לידי עברה אם יסמוך עלי, ולכן בגט אין השליח חושש ליתן גט, וההיא דחולין נמי אינו חושש לשחוט ולתרום, שאם לא יתרום יראה המשלח שאינו תרום, ולא אסיק אדעתיה שמא אחר ישמע ויתרום".

נמצא שלפנינו שלוש דיעות:

1. דעה אחת הסוברת שהלכה כרב נחמן ובכל דיני דאורייתא אין חזקה שליח עושה שליחותו.
2. דעה הפוכה הפוסקת כרב ששת, וממילא אף בכל דיני דאורייתא אמרינן חזקה שליח עושה שליחותו.
3. דעה אמצעית הסוברת שהלכה כרב ששת אלא שרב ששת פסק כן רק במקום שהשליח יודע שאם לא יבצע את השליחות, עלול המשלח לבוא לידי עבירה.

עיינן ברא"ש (עירובין פ"ג ס"א ג) שכתב כדברי ר"י שבתוספות וסיכמ: "כיון שנדחו ראיותיו (של רבנו תם) אין אנו צריכים לסתור כלל של הגאונים ז"ל". ונראה שלדבריו הלכה כרב ששת שאמרינן חזקה שליח עושה שליחותו תמיד. וכן היא לשון ריא"ז בשלטי הגבורים שם (ח ע"א באלפס). ועיינן בטור (יו"ד ס' סימן שלא) שכתב כי הרמב"ם ורבינו תם החמירו ור"ש ורא"ש הקלו, ומשמע כי דעתו להקל. וכן דעת מגן אברהם (סי' קט ס"ק יז) להקל אך כפירוש ר"י דהיינו במקרה שבהשליח יודע בוודאות שאי ביצוע השליחות יגרום לתקלה.

ברם הרשב"א כתב שהר"ף פסק כרב נחמן ולפי זה כיון שראינו לעיל שאף הרמב"ם פסק כן, אזי היו שני עמודי הוראה שפסקו להחמיר כנגד הרא"ש שפסק להקל ופסקינן לחומר ובפרט בדיני דאורייתא שאף ספק שקול אמרינן בו ספקא

דאורייתא לחומרא. אולם בשו"ת נודע ביהודה (קמא, אבן העזר סי' ב) כתב כי המשנה למלך כתב שדעת הרי"ף כדעת הרמב"ם, אך הנודע ביהודה חלק על ראייתו וכתב שאין הדבר ברור וניתן לומר להיפך שדעת הרי"ף ששליח עושה שליחותו אף בדברים הנוגעים לאיסור תורה. עוד כתב הנודע ביהודה כי אף דעת הרמב"ם אינה להחמיר וזה לשונו:

"ואני אומר אם כדבריו שהרמב"ם כלל מלא כוונתו בדבריו שאין אומרים חזקת שליח להקל ולא דוקא דומיא דאיירי התם בתרומה שהוא מקום שאין המשלח בא לידי עבירה, אם כן קשה והרי הרמב"ם לא הזכיר שם בדבריו איסור תורה, ואדרבה סתם ואמר שאין אומרים באיסורים ומשמע בשום איסור אפילו דרבנן. והרי זה דבר שאי אפשר שהרי בדבונן ודאי אמרינן חזקת שליח אפילו להקל... אלא ודאי שהרמב"ם לאו כללא כוונתו אלא מיירי דומיא דאיירי שם דהיינו, תרומה שהיא מן התורה. אף אני אומר שהרמב"ם דווקא דומיא דתרומה מיירי שאין המשלח נכשל בעבירה, וכסברתו של ר"י בעל התוספות.

ולא עוד אלא שעלה בדעתי לומר דעל כרחק הרמב"ם גם באיסורי דרבנן קאי, שהרי להרמב"ם ליכא תרומה דאורייתא בעולם מיום גלות בבל ומעלה... ולחלק לדברי הרמב"ם בין דבר שעיקרו מדברי תורה לתחומין שעיקרו מדברי סופרים... קשיא שהרי גם תחומין להרמב"ם עיקרו מדברי תורה שהרי פסק (ריש פכ"ז מהלכות שבת) שלוקים על עירובי תחומין מדאורייתא... ולפי זה היה קשה על הרמב"ם קושית התוספות שם ד"ה תאני (שבדרבנן מודה רב נחמן ומה ראייה שמביא רב ששת לשיטתו שאמרינן חזקת שליח עושה שליחותו)... ועל כרחק צריך לומר להרמב"ם שפסק כרבנו שמשון ואין חילוק בין איסור תורה לאיסור דרבנן ושניהם שוים בזה, שאם המשלח יכול לבוא לידי עברה אם לא יעשה שליח שליחותו, אז אפילו בשל תורה סמכיון אחזקת שליח. ואם אין המשלח יכול לבוא לידי עבירה, אז אפילו בדבונן לא סמכיון על חזקה זו".

סיכום הנדע ביהודה:

"אם כן גם הרמב"ם פסק כרב ששת, וכיון שרבנו שמשון ור"י ורמב"ם ורא"ש פסקו כרב ששת ודברי הרי"ף אין מכריעים לשום צד, אף שרבנו תם חולק ודברי הרשב"א מטיים כדברי רבנו תם, מכל מקום המקילים הם הרוב". (ויש להוסיף שבהם גם שני עמודי הוראה: הרמב"ם והרא"ש).

ד. תרומות ומעשרות - להלכה

בשולחן ערוך נחלקו הדעות (יורה דעה סימן שלא סעיף לד). מרן פסק כהרמב"ם והרמ"א היקל. וראינו לעיל כי לדעת הנודע ביהודה אף הרמב"ם מיקל במקום שקיים חשש סביר שאם השליחות לא תתבצע תגרם תקלה, ושכן דעת רא"ש ור"ש ור"י ורוב הפוסקים להקל.

לכאורה בנדון דידן כולי עלמא סוברים להקל שחזקה שליח עושה שליחותו היות ובזמן הזה תרומות ומעשרות מדרבנן וכל שכן בדברים שאינם דגן תירוש ויצהר לרוב הפוסקים וקל וחומר במקרה של מוכר ירקות ופירות ולא בבעל השדה שמפריש עבור עצמו, ובדרבנן אמרינן לכולי עלמא חזקה שליח עושה שליחותו. ברם כבר כתבו התוספות (עירובין שם ד"ה תאנים):

"על גב דמעשר פירות מדרבנן, ורב נחמן מודה דבשל סופרים חזקה שליח עושה שליחותו, כיוון דעיקר שם מעשר מן התורה, חשוב לה כשל תורה".

וכן כתב הרשב"א שם:

"איכא למידק מאי מייתי מינה רב ששת, דהא תרומת תאנים דרבנן היא... ובשל סופרים הא אמרינן לעיל דהא אפילו רב נחמן מודה דחזקה שליח עושה שליחותו? יש לומר כיון דתרומה אית לה עיקר בדאורייתא, כדאורייתא דמו. ומונה שמעינן דלרב נחמן כל דרבנן דאית ליה עיקר בדאורייתא, כדאורייתא דמיא ואין חזקת שליח עושה שליחותו להקל"

וכן כתב הריטב"א שם.

אך קשיא לי, הלוא הסברנו לעיל כי טעם החילוק בחזקת שליח בין דין דאורייתא לדין דרבנן הוא משום שאין כאן חזקה אלא ספק וספקא דאורייתא לחומרא וספקא דרבנן לקולא. אם כן, מה איכפת לן שעיקרו מן התורה, סוף סוף אם הוא דין דרבנן, הלכה בספקו להקל! ונראה לומר דכך פירושו: כיון שעיקרו דין תורה, אזי דינו הבסיסי הוא שאין חזקת שליח עושה שליחותו, דין זה לא משתנה בפרטיו, ותמיד בדין תרומה אין חזקת שליח עושה שליחותו. ברם יתכן לומר שזהו דווקא בזמן שתרומה מן התורה. חל הדין הבסיסי אף על פירות שחיוב התרומה בהם הוא מדרבנן, אבל לשיטת הרמב"ם, שכך קיימא לן, שבזמן הזה אין דין תרומה מן התורה כלל, שמה חזרה חזקה שליח עושה שליחותו כשאר דיני דרבנן, ובפרט שקיימא לן שחובת תרומות ומעשרות בזמן הזה על רוב הגידולים ובמוכר הוא מחמת תלת דרבנן (כאמור לעיל). ועוד דיתכן לדייק שאכן לא הכל סוברים כמו הראשונים הנ"ל שכל דבר שעיקרו מן התורה אין בו חזקת שליח עושה שליחותו אף על פי שאיסורו מדרבנן, דהנה דעת הרמב"ם (תרומות פ"ב ה"א) שכל הפירות חייבים בתרומות ומעשרות מן התורה וכבר הכסף משנה כתב שיש לו סיוע ממקורות שונים ומהם מסוגייתנו בעירובין. נמצא שלדעת הכסף משנה בהבנת הרמב"ם סוגייתן עוסקת דוקא בתרומה מן התורה, דאם היתה מדרבנן לא היתה ראייה לרב ששת שאומרים חזקת שליח עושה שליחותו גם באיסורים מן התורה. ומשמע שאינו סובר כמו הרשב"א, הריטב"א והתוספות הנזכרים לעיל הטוענים שאמנם מדובר בתרומה מדרבנן, אך כיון שעיקר תרומה מן התורה אין בה חזקת שליח עושה שליחותו. ראייה זו הובאה בשו"ת נודע ביהודה (קמא, אבן העזר סימן ב) והביאו בהגהות רבי עקיבא איגר.

נמצינו למדים כי לפנינו ספק ספקא. ספק אם הלכה כרב נחמן או כרב ששת בשאלה אם באיסורי תורה אומרים חזקה שליח עושה שליחותו. אף אם תאמר

שהלכה כרב נחמן, שאין שליח עושה שליחותו באיסורי תורה, שמא השאלה שלפנינו נידונית כאיסור דרבנן שבה לכולי עלמא אמרינן שליח עושה שליחותו. וספק ספיקא המתהפך הוא דספק אם בעייתנו נידונית כאיסורי תורה שבהם אין חזקת שליח (דעת התוספות וסיעתו) או כאיסורי דרבנן (דעת הכסף משנה בהגנת הרמב"ם) שבהם אמרינן שליח עושה שליחותו. אף אם תאמר ששאלתנו נידונית כאיסורי תורה, ספק אם פסקינן כרב נחמן שאין חזקת שליח עושה שליחותו באיסורי תורה, ספק פסקינן כרב ששת שיש חזקת שליח אף באיסורי תורה. ובספק ספקא מקילים אפילו בדאורייתא, קל וחומר בנידון דידן שהוא אינו איסור תורה משלושה טעמים, אלא איסור דרבנן בלבד שיש להקל בו ולאמר חזקה שליח שעושה שליחותו.

ה. משגיח כשרות

במשגיח כשרות² שנבחר ונשלח על ידי רבנים לפקח על הכשרות ולהפריש תרומות ומעשרות יש מקום להקל יותר היות ומדובר באדם ירא שמים המקפיד על הפרשת תרומות. זאת למדנו מהמשך הסוגיא (עירובין שם ע"ב):

"אמר רב ששת: מנא אמינא לה? דתניא: האומר לחבירו צא ולקט לך תאנים מתאנתי אוכל מהן עראי ומעשרן ודאי. מלא לך כלכלה זו תאנים מתאנתי, אוכל מהן עראי ומעשרן דמאי. במה דברים אמורים? בעם הארץ, אבל בחבר אוכל ואינו צריך לעשר דברי רבי. רבן שמעון בן גמליאל אומר: במה דברים אמורים? בעם הארץ, אבל בחבר אינו אוכל עד שיעשר, לפי שלא נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף... עד כאן לא פליגי אלא דמר סבר נחשדו ומר סבר לא נחשדו, אבל לכולי עלמא שליח עושה שליחותו. ורב

2. שם (יב ע"א) נאמר: "האומר לשלוחו צא וקדש לי אשר סתם, אסור בכל הנשים שבעולם, חזקה שליח עושה שליחותו וכיון דלא פריש ליה, הא לא ידיע הי נחה וקדיש ליה. והקשו התוספות: "ואם תאמר כולי עלמא יאסרו לשאת נשים דשמא זאת היא שנתקדשה ע"י שליח...? ויש לומר דמדאורייתא אפילו הוא שרי לישא דאזלינן בתר רובא מלומר מקרובות המקודשת היא, ואינו אלא בעלמא שעשה שליח סתם ולא פירש לו קדש לפלונית, ולדידיה קנסו ולאחרין לא קנסו". ממילא יתכן שאין ראייה מכאן על היקף החזקה, משום שיתכן כי אף שיש הגבלות על חזקה זו, כאן משום קנס החמירו. וע"י במסכת גיטין סד סוף ע"א שהגמ' רצתה להוכיח מהסוגיא בניזיר שאמרינן חזקה שליח עושה שליחותו נדחתה... הני מילי לחומרא, אבל לקולא לא". רגילים להסביר שאין משם ראייה אלא רק שאומרים חזקה זו להחמיר ולא להיפך. לפי דברינו ניתן לפרש דדוקא במקרה שם על מנת לקונסו אמרינן חזקה זו, לחומרא, אבל בדרך כלל גם להחמיר לא אמרינן חזקה שליח עושה שליחותו. מקור החילוק בין דין דאורייתא לדין דרבנן בנדון דידן הוא דאמור הסוגיא בעירובין (לא ע"ב-לב ע"א). שם למדנו: "אמר רב נחמן: בשל תורה אין חזקה שליח עושה שליחותו, בשל סופרים חזקה שליח עושה שליחותו. ורב ששת אמר: "אחד זה ואחד זה שליח עושה שליחותו". נמצא כי רב נחמן המחמיר גם בתרומה מיקל באיסורי דרבנן ומכאן לכולי עלמא אמרינן חזקה שליח עושה שליחותו בדברים שיש בהם איסורי דרבנן ולא נחלקו אלא בשליחותיות שבדיני דאורייתא.

נחמן? התם כדרב חנינא תוצאה, דאמר רב חנינא תוצאה חזקה היא על חבר שאינו מוציא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו".

נמצא כי אף רב נחמן מודה כי חבר עושה שליחותו כדי שלא לגרום למכשלה, ולכן ודאי מפריש תרומות ומעשרות כדין³.

ו. סיכום

באיסורי דרבנן אין חולק על כך שאומרים חזקה שליח עושה שליחותו. באיסורי תורה נחלקו אמוראים ובעקבותם ראשונים. שולחן ערוך כתב להחמיר ורמ"א להקל. ספק איפוא אם אפשר להקל באיסור תורה ולאמר שליח עושה שליחותו ומפריש כדין. ספק נוסף קיים אם נדון דין נחשב כאיסור תורה או כאיסורי דרבנן. ויתכן שיש להקל יותר במשגיח כשרות אם נדון את המשגיח כחבר שאינו מוציא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו⁴.

לכן, נראה כי להלכה יש להקל במשגיח מטעם שליח דחזקה שעושה שליחותו כדין וכהלכה. אך מהיות טוב, ומפני תקלות אחרות שיתכנו במשגיח מתאים שליחות (דאם הבעלים אינם מרוצים ספק אם השליחות מועילה, או כאשר המשגיח שולח אחר תחתיו ואין שליח עושה שליח, ועוד). עדיף שימנה בפועל את המשגיח או את הרבנות מטעמה הוא משגיח, ובפועל תמורת שכר ודאי אמרינן שקיבל על עצמו ועושה תפקידו.

3. ברם ראיית הגמרא שם צריכה עיון, לפי ששם הוא מינה עצמו לשליח ולא חברו ביקש ממנו וקיימא לן כי באופן זה ודאי עושה שליחותו. ראה רמב"ם (הל' מעשר פ"א ה"ח): "האומר לחברו הריני מעשר על ידך אינו צריך לעמוד עמו עד שיראה אם יעשר או לא יעשר, ואם יאמר הוא לחברו עשר על ידי, צריך לעמוד עימו". וביאר כסף משנה: "הטעם, דכיון דהשליח, פתח לומר שהוא רוצה לעשר על ידו, חזקה שעשה שליחותו, מה שאין כן כשלא פתח הוא".

וכן כתב מהר"י קורקוס, ועי' גם ברדב"ז שם. ומקורו של הרמב"ם טהור בירושלמי. איך סוגייתנו לא חילקה אלא בין חבר לעם הארץ והרמב"ם בהלכות מעשר (פ"י ה"י) פסק כן, הרי לנו ראייה שחבר עושה שליחותו ומפריש תרומות ומעשרות כהלכה.

4. עיין בכרם ציון אוצר התרומות חלק שני (הלכות פסוקות פרק ג סעיף כה, בהערה ז של הגרש"ז אוירבך זצ"ל) שכתב כי: "נראה דהטעם ששומרי תורה נוהגים היום שמאמינים זה לזה לענין מעשר, אף על גב שלא קיבלו עליהם חברות (וכפי שמבואר בגמרא מסתבר שדינם ממש כעם הארץ שאינו נאמן כלל על המעשר) אפשר דהוא משום דדוקא בזמן חז"ל שקבעו סדר של קבלת חברות, לכן כל מי שלא קיבל עליו חברות תיקנו לחושבו כעם הארץ, מה שאין כן בזמננו שאין סדר כזה חזר הדבר לדינו דמי שהוא בחזקת כשרות נאמן... גם אפשר דדוקא בזמן שרוב עם הארץ היו מעשרים וחשו רבנן למיעוט שאינם מעשרים תיקנו את הענין של דמאי וכידוע שעשאוהו כעין דרבנן... מה שאין כן בזמננו... חזר הדבר לדינו (שספק שרי!). נראה מכאן שיש לסמוך על יהודי ירא שמים, ובפרט שהוא מופקד על כך, שיוציא מתחת ידו דבר מתוקן!